

ALÁCS ATTILA

Magyar utazók – Julianus barát

Európa földrajzismerete

Róma mint a nyugati keresztény szellem irányítója és kisugárzója, a skolasztikus szemléletnek megfelelően az írott betűnek, különösen pedig az ókor valamilyen formában fennmaradt emlékeinek nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint a közvetlen tapasztalati megfigyeléseknek. Ez határozta meg a földrajztudományi ismeretek fejlődését is. Eltérés talán csak Rómától keletre, a perifériákon lévő nyugati keresztény államokban mutatkozhatott. Ezzel ellentétben, Bizáncban és a mohamedán arab világban nagy hangsúlyt fektettek a tapasztalati úton történő ismeretek feljegyzésére, és azok írásos dokumentálására. Utazó kereskedők, követek, tudós geográfusok nagy figyelemmel és szorgalommal jegyezték fel a távoli útjaikon látottakat, hallottakat.

A korai magyar állam keleti kapcsolatai

A honfoglalás előtti magyarság beletartozott a belső-ázsiai türk birodalomba s annak utódállamába, a Kazár Birodalomba. A bizánciak a magyar népet türknek nevezték, a magyarok a legfőbb égi uralkodót Isten néven tisztelték, és a magyar rovásírás a türk rovásíráshoz vezethető vissza. Mindennek emléke a honfoglalás után elhalványodott, az Ázsiáig érő keleti kapcsolatok azonban továbbra is éltek. A magyarságból két néprész leszakadt és keleten maradt. A Volga–baskíriai vidéken élő magyarok, akik minden bizonnyal az őshazában maradtak, leszármazottai voltak, elvesztették a közvetlen kapcsolatot a honfoglaló magyarsággal. A levédiai, Don-vidéki hazából a Kaukázuson túlra

sodródott magyarok, más néven szavárdok, azonban élénk kapcsolatot tartottak fenn vele továbbra is.

Bíborbanszületett Konstantin császár írja 952-ben, Tormás herceg és Bulcsú harka látogatása után az alábbiakat: „Amikor a türkök (magyarok), és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború ütött ki, a türkök serege vereséget szenvedett, és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén szavártü aszfalünck hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelközü nevezetű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik... A Türkök amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és gyakran hoznak választ tőlük ezeknek” (Moravcsik Gyula fordítása).¹

Minden bizonnyal, ez a fajta kapcsolattartás vagy éppen a kapcsolatfelvételek szándékai, jellemezhetik az államalapítást követő első két évszázadot.

Még szervezettebb tájékozódást tett lehetővé a magyarságnak a mohamedán világgal való kapcsolata!

Anonymous arról értesít bennünket, hogy Taksony idejében több izmaclita, azaz mohamedán költözött Bulárföldről, a Volgai Bolgárországból Magyarországra, s ők kapták meg Pest várát. Abu Hámid Granadából származó arab világutazó 1150-ben arról tájékoztat bennünket, hogy amikor II. Géza udvarában járt, a király személyes engedélyt kérte hitük éber tartására és az itt élő kolóniák látogatására. Ezeket a mohamedánokat nevezték böszörményeknek, és még a

XIII. század elején is sok izmaclita kereskedő élt Pesten vagy annak közvetlen közelében. Ebből következtethetünk arra, hogy a magyarság a tatárjárásig beletartozott a mohamedán kereskedelmi vérkeringésbe, ami bár hanyatlóban volt de nem szűnt meg.

A magyarországi mohamedánok megismerkedtek az arab irodalommal is. Jákut arab geográfus 1220-ban a szíriai Aleppo városában több ott tanuló magyarországi mohamedánnal találkozott, akik volgai bolgár eredtűnek mondták magukat.

Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a magyar királyi udvar ázsiai tájékozottsága, bizonyos tekintetben felülmúlta a kor latin nyelvű tudományosságának földrajzi és politikai ismereteit. Közvetlen kapcsolatban volt a Volga és Kaszpi-tó mellett, továbbá az Elő-Ázsiában élő népekkel, s minden bizonnyal az arab geográfiában jártas mohamedánok révén túl tudtak pillantani Ázsia peremén is.

Nyugat Európa földrajzi ismeretei II. Orbán pápa által meghirdetett keresztes hadjáratokat követően bővültek ugyan, de a távoli Keletet továbbra is csak sejtelmes ókori utalások alapján ismerhették meg. 1096-tól 1099-ig tartó első keresztes hadjárat során, a nyugati lovagok elfoglalták Edesszát, Antiochiát és Jeruzsálemet. Kapcsolatba kerültek a szeldzsuk harcosokkal, arab kereskedőkkel és szíriai keresztényekkel, akiktől hírt kaptak távolabbi országokról is.

1143-ban a szeldzsukok visszafoglalták Edesszát, a keresztesek egyik fejedelemségének központját, s ez nagy izgalmat okozott Európában. Két esztendővel később az izgalmakat fokozta az a hír miszerint a legtávolabbi Keleten, Perzsián túl létezik egy nesztoriánus keresztény nép, amelynek királya és főpapja, János papkirály (Jelü-Tasi gürkán²) megverte a Médek és a perzsák királyát.

Szaláh-ad-din egyiptomi szultán serege 1187-ben elfoglalta Jeruzsálemet. 1216-ban III. Honorius pápa Vitryi Jakabot bízta meg

azzal, hogy hirdesse meg a keresztes hadjáratot követő esztendőben – melyben II. Endre is felvonult a magyar seregekkel – a mohamedán túlerővel folytatott reménytelen harc során, az 1221. év elején röppent fel a reményt adó hír, hogy János papkirály utódja, Dávid király – aki nem volt más, mint Dzsingisz kán – keletről megtámadta a mohamedánokat, tönkrevverte őket, s közeleg a Szentföld felszabadítása.

A XII–XIII. század fordulóján a Belső-Ázsiában egymás mellett élő mongol népek viszonyában döntő változás következett be. A világtörténelem legnagyobb hódítója három évtized alatt, hatalmas területet hajtott mongol uralom alá. A mongol törzseket az 1206-ban Dzsingisz kán néven az összes mongolok uralkodójává lett Temüdzsin egyesítette. Dzsingisz (†1227) uralma alatt kezdődött meg a mongol birodalom kiépítése számos ázsiai állam és nép meghódítása, illetve hódoltatása révén. A mongolok már Dzsingisz életében betörték Kelet-Európába, 1222-ben őszén Szübötej és Dzebe vezérek a Kaukázus keleti peremén benyomulva feldúlták a Volga és a Don között fekvő térséget, ezután a Krími-szigetet. A menekülő kunok a Dnyeper vonaláig húzódtak vissza Kötöny nevű fejedelmük vezetésével. Msztyiszláv halicsi fejedelem – aki Kötöny sógora is volt – a dél-orosz fejedelmeket szövetségbe fogta össze, és a kun-orosz sereg 1223-ban a mongolok ellen vonult. A Kalka-folyó mellett megvívott ütközet a kun-orosz koalíció katasztrofális vereségével végződött.

Albericus évkönyvéből tudjuk meg, hogy az első kiábrándító hírek az 1223. évi Kalkamenti csata után Magyarországból érkeztek. Elmondja a krónikás, hogy Dávid király vagy fia a Magyarországon túl fekvő Kunországot és Oroszország végeit lerombolta, öt hétig tartó győzelmes csatája után sok szörnyűséget művelt, s többek szerint nem is keresztes, nem is mohamedán.

Juliánus és elődei küldetésének egyik

célja az Ottó által felvázolt út alapján a magyarok felkutatása és keresztény hitre való térítése, másrészt viszont a tatárok rejtélyes és távoli jelenléte aggasztotta nem csak a magyar uralkodókat, hanem egész Európát.

A domonkos rend Magyarországon és Julianus

1221-ben a bolognai egyetemen kánon-jogot tanuló Paulus Ungarus (Magyar Pál) domonkos rendi szerzetes és társai Itáliából érkeztek Magyarországra. Első kolostorukat 1225-ben Győrött építették fel. A domonkos rend hihetetlen gyorsan terjedt: Esztergom, Fehérvár, Pécs, Buda után több városban állt kolostoruk. A fehérvári rendházból indult kalandos útjára Ottó fráter és három rendtársa. A szerzetesek minden bizonnyal 1232-ben indulhattak el. Háromévi kutatás után csak Ottó tért haza, aki a fáradtságtól elgyötörve egy hét múlva meg is halt.

Ő maga nem talált magyarlakta területeket, viszont egy pogány országban talált néhány embert, akik útbaigazítással tudtak szolgálni, hogy mely vidéken élnek magyarok. Ottó és három rendtársa valószínűleg a Kaukázus felett elterülő térségben kereste a magyarokat. Juliánus és társai fél éves alániai kutatásából pedig arra lehet következtetni, hogy Ottó nem is a Volga-Káma vidékén lakó magyarokkal találkozott, hanem az alánoktól délre, a Kaukázus déli oldalán lakó szavárd magyarokkal.

A szerzetesek az általa elmondottak alapján indultak útnak 1235-ben, még II. Endre uralkodása idején.

Julianus első útjáról készült jelentés:

„A domonkos barátok pedig, óhajtván a hitetleneket megtéríteni, ismét négy barátot küldtek az említett nép felkutatására. Elnyer-vén rendtársaik áldását, szerzetesi ruhájukat világgal váltották fel, szakállukat és hajukat pogány módra megnövesztették, majd Aszen Bulgáriáján, és Rumélián keresztül Béla úr-

nak, Magyarország jövőendő királyának kíséretével, és költségén Konstantinápolyba érkeztek. Itt tengerre szálltak, és harminchárom nap alatt eljutottak a Szikíának nevezett földre, Matrika (Taman) nevű városba, melyek fejedelme és népe magát kereszténynek mondja; görög betűkkel írják, és papjaik görögök. Itt úti társaság reményében várakozva, egy úriasszony személyében, aki a király száz felesége fölött a legfőbb volt, amennyiben ez csodálatos szeretettel fogadta őket, és minden szükségletükről gondoskodott.

Innen az említett úriasszony tanácsára és segítségével továbbmentek, és tizenhárom nap alatt átkeltek a sivatagon, ahol sem házat, sem embert nem találtak.

Itt elértek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesek laktak. Ahány falu, annyi a fejedelem, s egyikük sem tekinti magát alávetve a másiknak. Örökös harcban áll fejedelem fejedelem ellen és falu falu ellen. Szántás idején egy falu egész férfinépe fegyveresen együtt vonul a mezőre, és az aratást is együttesen végzik. Ezt teszik a tartomány szélétben-hosszában, és bármi dolguk van is a falun kívül, akár fahordás, akár más, mindnyájan együtt mennek felfegyverezve. Kevesed-magukkal nem mozdulhatnak ki a falujukból egész héten át semmilyen ügyben életük veszélyeztetése nélkül, kivéve az egy vasárnapot reggeltől estig. Ezt olyan tiszteletben tartják, hogy ekkor bárki, akármilyen rosszat tett, vagy akárhány ellensége van, bizonyosságban jár-kálhat még azok között is, akiknek szüleit megölte, vagy akikkel szemben más bűnt követett el, akár van fegyver nála, akár nincs. (...)

Erről a helyről a barátok nem tudtak kapni útítársakat a továbbutazáshoz a tatároktól való félelem miatt, kik állítólag a szomszédságban laktak. Ezért kettő közülük visszafordult, kettő pedig visszamaradt azon a földön; ugyanis a legnagyobb szükségben hat hónapot töltöttek el itt, amely idő alatt nem

ettek kenyeret, és nem ittak vízen kívül más italt. Az egyik felszentelt barát kanalakát és egyéb dolgokat gyártott; ezekért olykor némi kölest kaptak, melyből csak nagyon gyengén tudták fenntartani magukat. Ezek végül néhány pogány társaságában átkelven a minden út és ösvény nélküli sivatagon, a harminchetedik napon elértek a mohamedánok földjére, melyet Vedának neveznek, Bundaz városába. Itt semmi módon nem kaphattak szállást senkinél, hanem a mezőn kellett tartózkodniuk esőben és fagyban. Nappal pedig Julianus fráter, aki egészséges volt, maga és beteg társa részére élelmet koldukt a városban, és kapott is mind italt, mind egyebet, főként a város előljárójától, aki megtudva róla, hogy keresztény, örömmel adott neki alamizsnát, mivel mind az előljáró, mind annak a vidéknek a népe nyilvánosan mondja, hogy rövidesen kereszténnyé kell lenniük, és a római egyház alá kell tartozniuk. Innen egy másik városba mentek, ahol egy mohamedán házában, aki őket Isten nevében befogadta, az említett beteg szerzetes, név szerint Gerhardus az Úrban elnyugodott, és ugyanitt el is temették.

Ezután Julianus barát, aki egyedül maradt, nem tudva, hogy miként juthat tovább, szolgálja lett egy mohamedán papnak és feleségének, akik Nagy Bolgárországba készültek utazni, s meg is érkeztek ide. Nagy Bolgárország nagy, és hatalmas ország, melynek gazdag városai vannak, de mindnyájan pogányok.

Ennek az országnak egyik nagy városában, a barát egy magyar nőt talált, aki a keresett földről erre a vidékre ment férjhez. Ez megmagyarázta a barátnak az utat, hogy merre menjen, s azt állította, hogy két napi járóföldre biztosan megtalálhatja azokat a magyarokat, akiket keresett. Így is történt. Megtalálta őket a nagy Etil folyó (Volga) bal partján elterülő Baskiriában.

Kik látván őt s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérke-

zése felett. Körülvezették őt házaikban és falvaikban, és keresztény magyar véreik királyáról és országáról behatóan tudakozódtak. Bármit mondott nekik a hitről vagy egyebekről, a legfigyelmesebben hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük; megértették őt, és ő is azokat. Pogányok, akiknek semmi tudomásuk nincs Istenről, de bálványt sem imádnak, hanem úgy élnek, mint az állatok. Földet nem művelnek, lóhúst, farkashúst és efféléket esznek, kancatejet és vért isznak. Lovakban és fegyverekben bővelkednek, és igen bátrak a harcban.

A tatár nép szomszédos velük, de ezek a tatárok, ha harcba bocsátkozva velük, nem tudták őket háborúban legyőzni, sőt az első csatában vereséget szenvedtek. Ezért barátokká és fegyvertársakká fogadták őket, úgy-hogy együttesen tizenöt tartományt teljesen elpusztítottak. A magyaroknak ezen a földjén az említett barát találkozott tatárokkal és a tatár vezér követével, aki beszélt magyarul, oroszul, kunul, németül, szaracénul és tatárral. Ő azt mondta, hogy a tatár sereg, amely ide ötnapi járóföldre helyezkedett el, Németország ellen készül menni, de várnak egy másik sereget, amelyet a perzsák legyőzésére küldtek. Ugyanő azt ismondotta, hogy a tatárok földjén túl él egy nagy nép, minden emberi fajtánál magasabb és nagyobb, ezeknek fejük oly nagy, hogy semmi módon nem illik testükre. Ugyanez a nép a földjéről ki akar jönni, hogy mindazok ellen harcoljon, aki csak ellenáll, és elpusztítson minden országot, amelyet csak le tud igázni.

A barát mindezt megtudva, jóllehet a magyarok kérték, hogy maradjon, nem állt rá két okból. Mikor tehát vissza akart térni, kitanították őt ezek a magyarok egy másik útra, amelyen gyorsabban utazhat.³³

* * *

1236. június 21-én Julianus barát hazaindult, és a mordvinok földjén át, tizenöt napig hajózva, majd Oroszországon és Le-

nyel országon keresztül hol hajóval, hol pedig lóháton ügetve, 190 napi utazást követően 1236. december 27-én Magyarországra érkezett. A fráter az 1237. év első napjaiban számolhatott be kiküldőinek utazása eredményeiről; ekkor lett tehát publikussá az Európát fenyegető vész híre. A fontos hírt Julianus rendtársa, s vezetője Riccardus fráter foglalta írásba, s tüstént elküldte a pápai kúria számára. Hogy a jelentésnek milyen fontosságot tulajdonítottak Rómában, mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a jelentést bevezették a „Liber Censuum”-ba, a legfontosabb pápai akták gyűjteményébe, s egyidejűleg Julianust Rómába rendelték részletes jelentéstétel végett.

Julianus legkorábban 1237 telének vége felé érkezhetett Rómába. Ott tartózkodása idején, a kedvező idő beálltakor indult útjára Magyarországról a következő expedíció Magna Hungariába.

Újból négy domonkos barát indult útnak, most már a Julianus által megadott úton, Szuzdálon keresztül. Magna Hungariába azonban nem érkezhetek el, mert alig jutottak el Oroszország szélére, szembetalálták magukat a tatárok elől menekülő pogány magyarokkal. A domonkosok megkezdtek a menekülő magyarok térítését, de amint ez a szuzdáli fejedelem tudomására jutott, kikérgette a szerzeteseket az országból.

Julianus barát hazatérve Rómából ismét nekiindult három rendtársával, hogy pontos értesülést szerezzen a kelet-európai helyzetéről, és információkat gyűjtsön a tatárokról. Ez az útja már nem egy bizonytalan missziós tevékenység jegyében zajlott le, hanem felderítő jellegű volt, s mint ilyen méltán helyezhető a mongol kori utazások élére.

Julianus és társai a már ismert útvonalon – Poroszország végein és a szuzdáli Oroszországon át – kíséreltek meg eljutni Magna Hungariába. Száz napig tartó útjuk során Oroszország keleti végeire érkezve bizonyosodtak meg affelől, hogy a keleti magyarok

országa és Volgai Bolgárország elpusztult. A menekülő magyarok elmondták, hogy a tatárok arra várnak, hogy a folyók befagyjanak, s akkor támadásba lendülnek egész Oroszország ellen.

A szuzdali fejedelem elmondta neki, hogy a tatár sereg fő célja Magyarország elpusztítása, utána pedig Rómát és az egész keresztény Európát akarják elfoglalni. Ezek bizonyítékeként átnyújtotta a mongolkán fenyegető levelét, melyet Béla királyhoz intézett. A követeket ugyanis a fejedelem emberei elfogták, és a levelet elvették tőlük. A pogány betűkkel, tatár nyelven írott levelet Julianus, a hazafelé vezető úton, egy Kerman nevű városban lefordíttatta és gondosan feljegyezte. A fordítás így hangzott:

„Én a kán, az égi király küldötte, akinek hatalom adatott a földön, a nekem meghódolókat felemelni, és az ellenállókat elnyomni, csodálkozom feletted, Magyarország királya, hogy midőn már harmincadik ízben küldtem követeket hozzád, miért nem küldesz vissza közülük senkit, de még követeidet és válaszlevelet sem küldesz nekem. Tudom, hogy gazdag, és hatalmas király vagy, sok katonád van, és egyedül kormányzol egy nagy országot.

Ezért nehéz önként alávetned magadat: még is jobb és üdvösebb volna neked, ha önként behódolnál nekem! Megtudtam ezen felül, hogy kun szolgálmat oltalmazd alatt tartod. Ezért utasítalak téged, hogy ezeket a jövőben ne tartsd magadnál, és miattuk ne kerülj velem szembe. Neki könnyebb elmenekülni, mint neked, mivel nem lévén házaik, sátraikkal vándorolva talán el tudnak menekülni, de te, aki házakban lakol, váraid és városaid vannak, hogy fogsz menekülni kezeim közül?”⁴

A fráter és rendtársai 1237–38 telén érkeztek Magyarországra. Második útjáról a jelentést maga írta meg a pápai legátus számára (Epistola de vita Tartarorum – Levél a tatárok életéről).

Ebben túlnyomóan a tatárok életéről ír, ahogy azt a menekülő bolgárok, oroszok és a magyarok elmondták neki. Pontos értesüléseket szerzett a tatár sereg felvonulásáról, és feljegyezte mindazt, amit a tatárok credetéről, történetéről, életmódjukról és harcmódokról hallott. Ennek a jelentésnek a másolata ma is megtalálható a vatikáni könyvtárban.

A Julianus útjairól készült jelentések egyaránt fontos forrásai a magyar őstörténetnek, a tatárjárás korának, és Európa felébredésének.

Utópia

A két expedíciót követő esztendőben, sorra indultak követek a távoli Keletre: Andrecas fráter, Ascelinus fráter, majd Plano Carpini fráter, aki 1246. július 22-én ért el Güyük kán udvarába, és akinek olyan szerencséje volt, hogy ottléte idején történt a kán választása és trónra lépése.

Jelentéséből értesült Európa első ízben arról, ami a mongolokon túl van: Kínáról és a nagy Óceánról. Majd ezt az utat követte Rubruk Willelmus ferences barát, akinek szintén sikerült eljutnia a nagykán udvarába és eltávozása után hazafelé tartó útját kényszerűen megszakítva – Antiochia provinciális ura nem engedte hazatérni Francia országba – hosszú levélben írta meg élményeit és tapasztalatait.

Julianus tehát az első volt azok közül, akik révén elindult a Földet megismerő felfedezések sorozata. Évezredes földrajzi tévhitetek dőltek meg, ami nyitottabbá és kíváncsivá tette az Európában élőket, és akik felfedezésére indultak a távoli, mesésen gazdag keleti országoknak.

Irodalom

A Pallas Nagy Lexikona. Budapest, 1895, Pallas Irodalmi és Nyomdai RT.

GYÖRFFY GYÖRGY (ford.): *Riccardus barát jelentése Julianus első útjáról.*

KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon.* Budapest, 1967, Akadémiai kiadó.

GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): *Julianus barát és a Napkelet felfedezése.* 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó.

KATONA TAMÁS (szerk.): *A tatárjárás emlékezete.* 1981, Magyar Helikon.

Jegyzetek

¹ GYÖRFFY GYÖRGY: *Julianus barát és napkelet felfedezése.* Budapest, 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó.

² A kitajok nyugatra vonuló fedelme.

³ Katona: i. m.

⁴ Dzsingisz kán levele IV. Béla királynak.

JULIANUS BARÁT SZOBRA A BUDAI VÁRBÓL
MUTATJA AZ UTAT